

Tragičnost je zame bistvo zahodne umetnosti

Goran Bertok Fotograf se v Galeriji sodobne umetnosti v Celju predstavlja z inventuro dvajsetletnega ustvarjanja

Prišla bo smrt in imela bo tvoje oči je zgovoren naslov razstave – sicer verz italijanskega literata Cesareja Pavesia – v Galeriji sodobne umetnosti v Celju, na kateri se pregledno, z izborom del iz zadnjih dveh desetletij, predstavlja fotograf Goran Bertok. Že dolgo se posveča enemu od temeljnih vprašanj človeške eksistence, njenemu koncu. V dialogu s smrtjo in njeno bližino mu je uspelo vzpostaviti neposreden, a premišljen, human odnos.

VOJKO URBANČIČ

Razstava, ki zaseda štiri prostorske enote galerije, tudi z doslej še nikoli razstavljenimi deli, hitro ustvari vtis izčiščene, izrazito prečiščene postavitev, v kateri se prekrivata dve liniji. Prva, kronološka, najprej ponudi najnovejšo serijo *Sedem znamenj* (2024), nakar sooč gledalca z Bertokovimi starejšimi serijami, kot so *Preživeli* (2012–2013/14), *Lakota* (2017–2019) in *Post Mortem* (2007–2010), ob izteku pa še z najstarejšimi *Obiskovalci* (2004–2010), ki v njegovi karieri predstavljajo prelomen, skrajno neposreden obrat k temi smrti. Druga tematska linija vzpostavlja pot od bližine smrti s podobami nekdanjih taboriščnikov, soočenih s simboli totalitarnih ideologij, ali krhkega, izčrpanega anoreksičnega telesa do podob, ki so nazorno povezane z iztekom eksistence po

sameznikov. Avtor je s postavitvijo dela *Konec, prva vaja* uprizoril še razmislek o lastni smrti.

Začel bi tako, kot se začne razstava, ki ima kronološko vzvraten potek. V najnovejši, letošnji seriji *Sedem znamenj* ste se odmaknili od podob teles iz preteklosti, sestavljajo jo abstraktni znaki: vsem znani simboli, kot so svastika in križ, Davidova zvezda ter srp in kladivo. Najbrž jih je treba razumeti v kontekstu tega, kar vas zanima, telesa in smrti?

Gre za odmik od telesa v povezavi z nasiljem, užitkom in smrtjo, a seveda motiv nasilja ostaja. S temi simboli sem se ukvarjal ravno v povezavi z nasiljem, totalitarizmom, vojno in smrtjo, tako da sodijo v rdečo nit mojega dela. Hotel sem jih obdelati tudi v kombinaciji s tem, da se zdaj veliko ukvarjamo z nacizmom, neonacizmom ali Davidovo zvezdo, ki je naenkrat postala simbol nasilja in genocida. Svastika me je vedno intrigirala, prav tako križ, tudi peterokraka zvezda, ki ima pri nas večinoma precej pozitiven pomen, kje drugje, na primer na Poljskem, pa zelo negativen. V nekem trenutku se je to zgostilo.

Nasilje, ki ga vedno čutim, je tisto nasilje družbe nad posameznikom, ki je rahlo prikrito. Spomnim se izjave, da lahko človeka ubiješ tudi s stanovanjem, ne samo s sekuro. Posameznik je

nenehno pod družbenim pritiskom. Ta tematika me je vedno privlačila. Včasih skozi telo, kjer je to eksplicitno jasno, pri sedmih znamenjih pa drugače.

Nasilje, ki ga vedno čutim, je tisto nasilje družbe nad posameznikom, ki je rahlo prikrito.

Nekaj tovrstne umetniške tradicije že imamo. Se spomnite pokojnega Bojana Štoklja? On se je nekaj časa ukvarjal s tovrstnimi simboli, tudi s simboli multinacionalk.

Ti simboli kar kličejo po upodabljanju. Svastika je najmočnejši simbol in vedno izzove burne reakcije – če hočeš provocirati, lahko vedno uporabiš svastiko, redkokd bo ob tej ostal hladnokrvnen. Po drugi strani je mogoče danes najmočnejši znak Applvo jabolko. Tu so še drugi znaki, znaki blagovnih znamk, ki so najbrž, sploh med mladimi, bolj prisotni kot svastika, zvezda, srp in kladivo.

Na razstavi so fotografije simbolov soočene s serijo *Preživeli*, vašimi portreti preživelih internirancev iz koncentracijskih taborišč, ki so žrtve natanko

Goran Bertok se zadnji dve desetletji dosledno posveča enemu od temeljnih vprašanj človeške eksistence, njenemu koncu. FOTO JOŽE SUHADOLNIK

Lanski *Konec, prva vaja* z doslej še nerazstavljenimi deli iz starejše serije *Post Mortem*

Letošnja serija *Sedem znamenj*. V Celju so prisotna štiri. FOTOGRAFIJI V. U.

tega ideološkega nasilja. Ali pa zmagovalci, če tako rečemo, saj so te ideologije preživeli. So pa verjetno danes pokojni?

Večina je pokojnih, žal. Problematika koncentracijskih taborišč se me je od vedno zelo dotikala, ne nazadnje še v osnovni šoli, tudi s filmom *Nočni portir*. S to tematiko sem imel in imam zelo intimen stik. Spomnim se članka v časopisju o tem, da je umrl zadnji vojak, udeleženec prve svetovne vojne. Zavedel sem se, da je treba dokumentirati preživele iz taborišč, ki so naenkrat postali zadnji preživeli. Seveda nisem edini. Zame je bilo delanje te serije razlika med branjem o nekem fenomenu in fizičnim, osebnim stikom z delom zgodovine.

Obiskovalce ste začeli ustvarjati leta 2004. Tedaj ste poudarjali, da ste v času, ko sta smrt in mrtvo telo odrinjena na rob družbe, iskali izraze trupel v trenutkih izginjanja, ki so kršili anonimnost smrti. Zdaj je to predstavljeno kot videoinstalacija, z zvokom izgovorjanja, ki je bil dejansko posnet med procesom kremiranja. In z vonjem kadila, sakralnim elementom.

Ko sem začel fotografirati proces izgovorjanja v krematorijski peči, sem ugledal izraze na lobanjah. Zanje bi lahko mislili, da so vselej iste, a lahko dobijo zelo osebne izraze, osebne značaje. Zato tudi naslov *Obiskovalci*. Lahko odražajo razposajenost, hudobijo, demonskost in tako naprej. Videl sem, da je to linija, ki me zanima, torej portret. Niso me zanimale grozne, neprijetne, odbojne stvari. Osredotočil sem se izključno na portretiranje, podobno kot v seriji *Post Mortem*. Naredil sem tudi nekaj videoposnetkov. Izbral sem prizore, v katerih je človeško telo neprepoznavno. V tokratni projekciji, originalno postavljeni v Galeriji Alkatraz leta 2017, prikazujem notranjost kremacijske peči in spreminjanje, izginjanje trupla, ki je namerno neprepoznavno, tako da tisti, ki ne vedo, da posnetek prikazuje truplo, to težko ali sploh ne prepoznajo.

Moja prva asociacija je bila scenografija iz znanstvenofantastičnega filma izpred kakega stoletja. Iz dvajsetih, tridesetih let. Ta video je posnet leta 2010, z beta kamero, tudi to je danes že vintage, ta tehnologija je zastarela. Ko sem videl te posnetke, sem se odmaknil od tega, da bi kazal lobanje, prepoznavnosti ni. Vidiš kosti in stvari, za katere ne moreš vedeti, kaj so. Vidiš tudi razprto meso, v katerem lahko tisti, ki ne ve, za kaj gre, vidi vodo, jezera, gejzirje ...

Vaše obravnavanje smrti je skozi vsa ta leta formalno zelo prečiščeno, estetizirano. Kakšna je smrt brez tega, sama po sebi? Grda?

Nedvomno. V *prah se povrneš* gotovo ne poteka tako, kot bi si kdo mislil in želel. Nekateri rečejo, da je človekova smrt naravna, da sta proces staranja telesa in smrt naravna. Mislim, da je smrt živali naravna, celo ko v naravi umre nasilne smrti. Recimo, da se ne zaveda lastne minljivosti. Mi se tega po večini zavedamo, zato je za nas smrt tragična. Tragičnost je zame bistvo zahodne umetnosti. Tistega, ki bi rekel, da se smrti ne boji, bi vprašal, ali se boji propadanja telesa, izgube prisebnosti in tega, da se najbližji sorodnik iz razumske osebnosti spremeni v nekaj tragičnega. Kar hira in umira, trpi. Zdi se mi, da obstaja razlika med tem, da nekdo izjavlja, da se ne boji smrti, torej dejstva prehoda v nebitnost, in tem, da se ne boji staranja, hiranja, mentalnega propadanja, bolečine, zapuščenosti in tako naprej. Se ne boji svoje smrti ali se ne boji smrti ljubljenega osebe, smrti svojega otroka, na primer?

Ko ste delali *Obiskovalce*, ste bili v, če tako rečem, najboljših letih, ob zdajšnji pregledni razstavi pa ste v tistih, ko narava več ne daje garancije. Se je vaš odnos do smrti v tem času spremenil? Bolj se je spremenil odnos do telesa. Prišel sem v leta, ko opažam in čutim telesno utrujenost. V nekem smislu se telo skozi pešanje pripravlja na smrt. Poškodbe se

Mislim, da je smrt živali naravna, celo ko v naravi umre nasilne smrti. Recimo, da se ne zaveda lastne minljivosti. Mi se tega po večini zavedamo, zato je za nas smrt tragična.

ne zacelijo, to lahko občutim kot predprag smrti. Izgubljam prijatelje in znance, vse bolj pogosto hodim na pogrebe. Ljudje umirajo. Smrt se ti iz abstraktnega pojma, ki se zgodi drugim, približa. Postane materialna, skoraj otipljiva. Postane smrt prijatelj, znanec. Postane zelo telesna, dotakne se te.

Kako se je po drugi plati spremenila javna recepcija vašega dela? Je zdajšnji čas bolj odprt do teh tem? Manj?

Zdi se mi enak. Živimo v času velike politične korektnosti, ki prodira tudi v umetnost. Čutim tudi, da se spreminja širši odnos do smrti. Pred leti sem doživel še zadnje ali skoraj zadnje klasične pogrebe v izumirajoči vaški skupnosti, kjer je bil odnos do telesa in smrti drugačen. Zame lepši, če je to prava beseda. Ker so se zadnje ure s pogrebom zgodile v zelo intimnem krogu družine, vaške skupnosti. Sam sem to nazadnje doživel pred dvajsetimi leti, morda zdaj tega ni več. Danes je to prepuščeno komunalni storitvi, ki se mi ne zdi najbolj prijetna.

Kustosinja Irena Čerčnik vam je v zapisu namenila kompliment, da ste pomembno prispevali k premikanju meja prostorov, v katere vstopa sodobna umetnost. To se kar lepo bere, mar ne?

Lepo. Sicer se počutim kot nekdo, ki po načinu dela pripada nekemu drugemu času. Kar delam, je zelo klasična fotografija. Kar se motiva tiče, bi to lahko nastalo tudi pred

tridesetimi, štiridesetimi ali še več leti. Zadnja serija v tem smislu odstopa.

Umetnostni sistem take teme potrebuje. Vaša razstavna biografija kaže, da ste veliko razstavljali doma in na tujem, uvrščali so vas v osrednje izbore, kot sta U3 in *Križe in novi začetki: umetnost v Sloveniji 2005–2015* v Moderni galeriji. Po drugi strani so v Moderni galeriji že leta 1994 razstavili dela Andresa Serrana, v galeriji Photon, ki je vaša matična galerija, pa denimo leta 2016 na razstavi *Zadnji pogled: posmrtni portret v sodobni fotografiji* mednarodni izbor del avtorjev, ki so fotografirali preminule.

Občasno se te razstave pojavijo. Če se pojavi potreba po motivu telesa in smrti, nas v Sloveniji ni veliko. Niti v Evropi.

Kdaj še trčite ob zakonske meje? Vaša najbolj razvpita akcija, ki ji je sledila kazenska ovadba, je bil goreči *Sveti križ*, ki sta ga leta 2002 fizično izvedla na križu nad Mesečevim zalivom pri Strunjanu z Deanom Verzelom. Verzel je projekt ponovil leta 2012 z Andrejem Medvedom. Po prvi akciji sta bila z Verzelom oproščena.

Pri križu naju je država tožila zaradi poškodbe lastnine v krajinskem parku, neki zasebnik pa zaradi razpihovanja verske nestrpnosti. Dokazala sva, da križ ni poškodovan in da je šlo za umetniško dejanje brez namena razpihovanja verske nestrpnosti. Mimogrede: *Sveti križ* v Sloveniji po akciji nikoli ni bil razstavljen, le v tujini na razstavi Haralda Szeemanna *Kri in med* v Klosterneuburgu pri Dunaju in na razstavi *Shock & Show* v tržaški galeriji Lipanjepuntin. V Sloveniji so se od tega projekta vsi distancirali, nobena galerija ni hotela imeti opravka s tem. Edini, ki je o tem takrat pozitivno pisal, je bil Miklavž Komelj.

Pred leti sem imel težavo tudi z *Guardianom*. Naredili smo že intervju, vendar je tik pred objavo poseđovala njihova pravna služba in na koncu objave ni bilo.